

OILAVIY MUNOSABATLARDA ZO'RAVONLIKNI YUZAGA KELISH MUAMMOSINI O'ZBEK OLIMLARI TOMONIDAN TADQIQ ETILISH HOLATI

Xamrakulova Kamola G'ayratovna

GulDU stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: Bugungi kunda jamiyatda oilaviy munosabatlar barqarorligi va sog'lom ijtimoiy muhitni ta'minlash dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, oilaviy zo'ravonlik holatlarining ortib borayotgani inson huquqlari, ijtimoiy adolat va ma'naviy qadriyatlar masalasini yanada keskinlashtirmoqda. Zo'ravonlikning oilaviy muhitda yuzaga kelishi nafaqat ayollar va bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, balki jamiyatdagi ijtimoiy beqarorlik, jinoyatchilik va ma'naviy tanazzulga ham zamin yaratadi.

Kirish

O'zbekistonda ushbu muammoni ilmiy jihatdan o'rganish va tahlil qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. So'nggi yillarda respublika miqyosida olib borilgan islohotlar, qonunchilikdagi o'zgarishlar, ijtimoiy institutlarning faoliyati oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashishning huquqiy va ijtimoiy asoslarini shakllantirmoqda. Shu bilan birga, o'zbek olimlari tomonidan mazkur hodisaning ijtimoiy, psixologik, pedagogik hamda huquqiy jihatlarini ilmiy tahlil qilinib, sabab-oqibat munosabatlari, oldini olish strategiyalari bo'yicha qator tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur ishda oilaviy zo'ravonlik muammosining o'zbek olimlari tomonidan tadqiq etilish holati tahlil qilinadi, mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirilib, bu boradagi istiqbolli ilmiy yo'nalishlar aniqlanadi.

Oiladagi zo'ravonlik bu yashirish, bostirish, toqat qilish yoki azob chekish emas. Oiladagi zo'ravonlik holati, agar yuzaga kelsa, kelajakda uning takrorlanishiga yo'l qo'ymaslik uchun uni to'xtatish kerak. Oiladagi zo'ravonlik yuzaga kelgan vaziyatda nima qilish kerakligini tushunishga yordam beradigan bir qator oddiy qadamlar mavjud. Oiladagi zo'ravonlik, xoh bola, xoh kattalar, keksa odam, ayol yoki erkak bo'lsin, har birimizning qurbonimiz bo'lishi mumkin. Turmush o'rtog'i o'z xotiniga nisbatan tajovuzni, aksincha, ota-onalar farzandlariga, farzandlar esa ota-onaga, aka-uka va opa-singillarga bir-biriga nisbatan tajovuzkorlikni namoyon qilishi mumkin. Bolalar o'zlarining birodarlariga yoki opa-singillariga nisbatan zo'ravonlik shaklida tajovuzkorlikni ko'rsatishi mumkin. Oilaviy zo'ravonlik birinchi marta ijtimoiy muammo sifatida XX asr oxirida tan olinganligini bilamiz. Biroq, XX asrning o'rtalariga qadar ushbu mavzuga bag'ishlangan jiddiy va keng ko'lamli tadqiqotlar mavjud emas edi. O'sha paytda olib borilgan tadqiqotlar asosan oilaviy zo'ravonlik turlariga tegishli edi. Masalan, o'tgan asrning 60-yillarida Genri Kempe bolalarga beparvolik va jismoniy zo'ravonlik muammolari bilan shug'ullangan va 1962-yilda birinchi marta "kaltaklangan bolalar sindromi" atamasini ilmiy muomalaga kiritgan. O'zbekistonda faqat XX asrning oxirida oilaviy zo'ravonlik muammosi juda keng tarqalgan holda paydo bo'lgan. Hozirgi vaqtda qonunchilikda bunday zo'ravonlikka qarshi kurashishning mutlaqo samarali mexanizmi mavjud emas, bu esa: bu sohadagi ishlar holatiga albatta salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy zo'ravonlik muammosining dolzarbligi. Statistik ma'lumotlar oilaviy zo'ravonlikning global miqyosda ham, milliy miqyosda ham, xususan, O'zbekiston Respublikasida dahshatli ko'lamini ko'rsatmoqda.

Amerikalik tadqiqotchilar quyidagi statistik ma'lumotlarni taqdim etdilar: 15,5 mln. AQSH bolalari yiliga kamida bir marta ota-onalardan biri tomonidan zo'ravonlik sodir

bo'lgan oilalarda yashaydi; yetti million bola ota-onadan binning yaqin sherigi tomonidan qattiq zo'ravonlikka uchragan oilalarda yashaydi [1].

Oilaviy zo'ravonlik qurbonlarining asosiy qismi ayollar va bolalardir. Sh.U. Stepanyanning ta'kidlashicha, ayollar va bolalar oilaviy zo'ravonlik qurbonlarining 70% ni tashkil qilishi jiddiy tashvish uyg'otadi. Bolalar, qariyalar, nogironlar, qaramlik holati tufayli o'zini himoya qila olmaydigan ayollar oilada har yili oiladagi zo'ravonlik natijasida halok bo'lganlarning qariyb 38 foizini tashkil qiladi [2].

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, har besh ayoldan biri hayotida kamida bir marta oilaviy zo'ravonlikka duchor bo'ladi va har yili 15 milliondan ortiq bola oila a'zolariga nisbatan zo'ravonlikka guvoh bo'ladi [3].

Aksar tadqiqotchilar oilaviy zo'ravonlik bolaning psixikasiga, ya'ni ruhiyatiga salbiy ta'sir qilishini, kognitiv (anglash) va hissiy rivojlanishning kechikishiga olib kelishini, turli xil fobiyalar, ya'ni qo'rquvlarni rivojlantirishi bilan juda zararli bo'lishi mumkinligini ta'kidlashadi. Ushbu holatlar oilaviy zo'ravonlik sabablarini ko'rib chiqish, shuningdek, unga qarshi kurashishning samarali vositalarini izlash masalasiga yondashish zaruratini vujudga keltiradi.

Huquqshunos tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, oilaviy zo'ravonlikni to'rtta tasniflash, ya'ni klassifikatsiya guruhiga bo'linadi: jinsiy zo'ravonlik, moliyaviy, ya'ni iqtisodiy zo'ravonlik, jismoniy zo'ravonlik va hissiy zo'ravonlik. Shuni alohida ta'kidlashimiz lozimki, mazkur zo'ravonlik turlarining har biri ruhiyati shakllanish jarayonida bo'lgan bolaning hissiy salomatligiga sezilarli zarar yetkazishi mumkin. Amerikalik tadqiqotchilarning fikricha, oilaviy zo'ravonlikka uchragan bolalar, travma, ya'ni jarohatdan keyingi stress, ya'ni ruhiy tushkunlik belgilaridan aziyat chekadi, jumladan, to'shakni ho'llash yoki qo'rqinchli tush ko'rish, allergiya, astma, oshqozon-ichak muammolari, bosh og'rig'i va tengdoshlariga qaraganda ko'proq gripp, ya'ni shamollash kasalliklari ko'proq va tez-tez kuzatiladi [4].

Bundan tashqari, oilaviy zo'ravonlik prenatal, ya'ni tug'ruq oldi jismoniy zo'ravonlikni boshdan kechirgan onalari bo'lgan bolalarga ham xuddi shunday salbiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan bo'lib, bunday bolalar tajovuzkorlik, depressiya yoki giperaktiv xatti-harakatlarning namoyon bo'lishi mumkinligini ham alohida qayd etishimiz zarur. Bularning barchasi oilaviy zo'ravonlik muammosini kompleks yondashuv asosida hal qilishni, nafaqat qonunchilikdagi o'zgarishlarga, balki huquqbuzarliklarning oldini olish, shu jumladan, tadqiqot orqali oilaviy zo'ravonlikning psixologik komponenti va uning oldini olishga ta'sir qilishi muhim ahamiyatga ega.

R. Qayumovning fikricha, "oiladagi ishlarning asosiy qismi xotin-qizlar zimmasiga tushadi, buning natijasida ular o'zlaring to'la huquqliligi imkoniyatidan foydalana olmaydilar, shu sababli davlat oilarda xotin-qizlar va erkaklarning qo'shimcha ravishda moddiy va ma'naviy rag'batlantirish choralari ko'rmog'i darkor" [5].

Fikrimizcha, R.Qayumovning bu boradagi qarashlari biroz mavhum bo'lib, davlatning aralashuvi oiladagi ayollar, bolalar va qariyalarning huquqlarini kamsitilishining har qanday ko'rinishini oldini olishning asosiy mexanizmi vazifasini bajarishi imkonsiz.

Psixologlar "oilaviy zo'ravonlik" va "maishiy zo'ravonlik" kabi tushunchalarni sinonimlar deb hisoblashadi. Masalan, E.P. Agapovning fikricha, "oilaviy zo'ravonlik yoki maishiy zo'ravonlik - qasddan jismoniy va/yoki ruhiy zarar yetkazish va oila a'zolariga azob berish, shu jumladan, bunday xatti-harakatlar bilan tahdid qilish, majburlash, shaxsiy erkinlik mahrum qilish, ya'ni, zo'ravonlik - bu inson ustidan cheksiz hokimiyatga erishish, boshqa odamning xatti-harakatlari, fikrlari, his-tuyg'ularini to'liq nazorat qilish" [6]. Sanab o'tilgan yondashuv asosan oilaviy zo'ravonlik ta'rifining psixologik tarkibiy qismiga ta'sir qiladi.

Bilamizki, jinoyat huquqi nazariyasida oilaviy zo'ravonlik tushunchasi ko'pchilik tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Biroq, yagona yondashuv hech qachon ishlab

chiqilmagan. Xususan, A.S. Pashchenko, "Oilaviy zo'ravonlik" atamasini "oila a'zolariga nisbatan odamlarni o'zlari istamagan narsalarni qilishga majburlash uchun tahdid yoki jazo sifatida og'riq, haqorat, jismoniy cheklash maqsadida ularning irodasiga qarshi harakatlar" jismoniy yoki ruhiy kuch ishlatish bilan bog'liq bo'lgan noqonuniy harakat" deb hisoblaydi [7].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. McDonald, R., Jouriles, E. N., & Minze, L. C. (2011). Interventions for young children exposed to intimate partner violence. In S. A. Graham-Bermann & A. A. Levendosky (Eds.), How intimate partner violence affects children: Developmental research, case studies, and evidence-based intervention (pp. 109-131). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12322-006>
2. Stepanyan Sh.U. Oiladagi jinoyat omillari - ayollar jinoyati uchun katalizator //Fuqaro va qonun. 2008. № 8. B.60-65.
3. Kolpakova L.A. Oilaviy zo'ravonlik: qurbonlik jihati, javobgarlikni farqlash va qonunchilik masalalari: dissertatsiya. Qozon, 2007. 26 b
4. Грахам-Берманн С.А., Сенг, Ж. Зуравонлик таъсири ва травматик стресс белгилари юкори хавфли болаларда соглик муаммоларининг кушимча прогнози сифатида // Педиатрия журнали. 2005 йил. № 146 (3). 349-354-бетлар.
5. Каюмов Р. Узбекистон Республикасининг Конституциявий хукуки. -Т.: "Адолат",2006.181 -бет.
6. Агапов Э.П. Оилавий психология. М.: "Дашков ва К°" нашриёт-савдо корпорацияси, 2012. 400 б.
7. Пашченко А.С. Оиладаги зуравонлик тушунчаси // Ижтимоий ривожланиш назарияси ва амалиёти. 2005 йил. № 1. 46-48-бетлар.